

У. Дубоўка

Вяртанне творчасці Уладзіміра Дубоўкі

Здраднікам

Вы, што звыклі поўзаць ракам
перад кожным небаракам,
што трымаець з маслам папку.

Вы, прасякнутыя брудам,
ад пяты да самай шыі,
звыклі біць тых, хто пад спудам,
ліць на бліжняга памыі.

Дзе ваш сорам чалавечы,
дзе павага да людзіны,
як ад вас нам асцярагчы
гонар нашае краіны?

Месца ваша ў ніццалоззі,
ганьба вам наканавана.
бо пры вашай дапамозе
Бацькаўшчына ўкрыжавана.

Менск, 1931 (турма).

Спраўдны класік беларускай літаратуры Уладзімір Мікалаевіч Дубоўка – паэт, празаік, мова- і літаратуразнаўца – пражыў сумленнае і вельмі шматпакутнае жыццё. Сярод яго літаратурнай спадчыны ёсць і некалькі музыказнаўчых артыкулаў – «У зьвязку аб беларускіх мэлёдыях у творах Шопэна» («Узвышша», № 1, 1927, с. 145–148) і «Беларускі кампазітар Мікола Равенскі» («Узвышша», № 3, 1928, с. 148–153), што напісаны рукой сапраўднага музыказнаўца. Але галоўным напрамкам творчасці У. Дубоўкі з’яўляецца паэзія, а ўсё астатняе толькі падкрэслівае шматграннасць таленту паэта.

Усё, да чаго дакраналася пярэ Ул. Дубоўкі, заўжды атрымлівалася навукова абгрунтаваным. Вершы паэта вельмі гарманічныя: гармонія слова пераходзіць у гармонію страфы і гармонія страфы – у гармонію верша. Нават сёння не перастае здзіўляць мілагучнасць і музычнасць вершаў паэта, некаторыя з якіх нездарма пакладзены на музыку. Паэма «Браніслава» стала нават операй, музыку да якой напісаў кампазітар М. Равенскі. Але лёс гэтага клавіра невядомы. Трэба адзначыць, што мовазнаўчыя артыкулы паэта не страцілі сваёй актуальнасці і сёння.

Безумоўна, залатым векам творчасці Ул. Дубоўкі былі 20–30-я гг. мінулага стагоддзя. Менавіта ў гэты перыяд напісаны самыя цікавыя вершы і паэмы: «Кругі», «І пурпуровых ветразей узьвівы», «Браніслава», «Штурмуецца будучыні аванпосты». Усё, напісанае пасля вяртання з ГУЛАГа, было значна горшым.

20–30-я гг. былі не толькі самымі цікавымі, але і самымі мужнымі гадамі творчасці Ул. Дубоўкі. 29 верасня 1926 г. паэт напісаў «крымінальны» верш (які распаўсюджваўся ў машынапісе) «На ўшанаванне новага падзелу беларускай зямлі». За гэты верш паэт адпакутваў 27 поўных гадоў па турмах і лагерах. У 1931 г. знаходзячыся ў турме, паэт піша турэмную нізку вершаў: «З-за кратаў», «Забыўся ты...», «Здраднікам». Толькі дзіву даешся, як гэтыя вершы трапілі на волю і прайшлі зусім незаўважанымі міма следчых. І мы сёння павінны сказаць вялікі дзякуй Антону Адамовічу, які надрукаваў гэтыя вершы ў часопісе «Сакавік» за 1947–1948 гг. і тым самым захаваў іх для нашчадкаў. Выдаваўся гэты часопіс у Германіі. З усёй турэмнай нізкі самым мужным, магутным і праўдзівым з’яўляецца верш «Здраднікам».

Каб напісаць у турме такі верш, трэба мець найвялікшую мужнасць. Як бачна з тэксту верша, тут яскрава сказана, хто гэтыя «здраднікі». Безумоўна, калі б верш трапіў у рукі следчых, то Уладзімір Мікалаевіч Дубоўка быў бы расстраляны яшчэ ў 1931 г. І так пасля другога арышту ў ліпені 1937 г. была зроблена спроба забіць паэта. Паэт быў адпраўлены ў лагер, дзе яго разам са 100–120 зняволенымі кінулі ў шахту і замураваўшы там, узарвалі. Загінулі ўсе, акрамя Ул. Дубоўкі. Яго выбуховай хваляй выкінула адтуль з параненай нагой. Усё жыццё паэт кульгаў на адну нагу.

Мара паэта – самастойнасць, заможнасць і незалежнасць свайго народа. І да гэтага паэт

заклікаў беларусаў у сваім вершы «На ўшанаванне новага падзелу беларускай зямлі», у якім пісаў:

Пакуль ты сам не будзеш гаспадарыць,
не развітаешся з жабрацкай калітой.

Нават у перыяд славагай «беларусізацыі» 20-х гг., каб напісаць такія словы (не гаворачы ўжо пра абвінавачвальны тон усяго верша), трэба было мець найвялікшую мужнасць, бо нават і беларусізацыя праводзілася пад кіраўніцтвам кампартыі і тагачаснага ўрада Саюза і рэспублікі. Праходзіла яна ў адпаведных межах і па загадзя ўзгодненаму сцэнарыю. І барані Божа каму-небудзь пайсці далей дазволенага. Такі смяльчак адразу будзе пакараны шматгадовым зняволеннем, а то і ВМП (вышэйшай мерай пакарання). У кожным творчым згуртаванні, на кожным прадпрыемстве і ў кожнай арганізацыі працавалі свае агенты НКУС, якія сачылі за ўсімі і паведамлялі ў адпаведныя органы. А там усё вырашалі «тройкі», якія выносілі свае прысуды па даногах розным «шкоднікам», «наіздэмам» і інш.

У сваім лісце да А.А. Бабарэкі Ул. Дубоўка пісаў: «Братка Адаме! Нядаўна ўзяўся чытаць Менскія газеты за тыдні два. Аказваецца, у вас уселякія навіны. Прызнацца я, толькі чуў уселякія гутаркі пра ўсё гэта. З аднаго боку, як быццам яно і добра, што пачысцілі апарат. Але, на мой погляд, пры гэтым загнулі значна далей і пачалі лупіць беларусаў наогул...» (тут захаваны арыгінальны правапіс Ул. Дубоўкі – Дз. Д.). Гэты ліст датаваны 17.09.29 г. Далёка не кожны ў гэтым годзе мог зразумець увесь трагізм тагачасных падзей. Ул. Дубоўка ўсведамляў, што гэта толькі пачатак – далей будзе яшчэ горш і больш жахліва. Так яно і адбылося. Шмат паэтаў, пісьменнікаў, кампазітараў і ўвогуле інтэлігенцыі загінула ў тыя жудасныя 30–50-я гг. Не мінула гэтая навала і Ул. Дубоў-

ку. Арыштаваны ён быў 20.07.30 г., а рэабілітаваны толькі ў лістападзе 1957 г. Прычым, рэабілітаваны па ўсіх артыкулах крымінальнага кодэкса. З 1958 г. паэту быў дадзены дазвол жыць у Маскве.

З 1930 па 1958 г. у Дубоўкі не выйшла ні адной кніжкі, і толькі ў 1959 г. быў выдадзены аднатомнік «Выбраных твораў», а ў 1965 г. – «Выбраныя творы» ў 2-х тт. Выйшлі казкі, кніга прозы, пераклады і артыкулы паэта. У 2002 г. – роўна праз 37 год – выходзіць зборнік выбраных твораў Ул. Дубоўкі «О Беларусь, мая шыпшына...» у серыі «Беларуская паэзія XX ст.». Мне папчасціла быць укладальнікам гэтага зборніка.

Зараз ёсць неабходнасць у кароткім тэксталагічным аналізе верша «На ўшанаванне новага падзелу беларускай зямлі». Такая неабходнасць узнікла таму, што ў некаторых літаратараў, даследчыкаў маюцца сумненні ў аўтарстве гэтага верша. Яны лічаць, што аўтарам яго мог быць хутчэй за ўсё Я. Купала ці хто-небудзь іншы. Напрыклад, вельмі паважаны А. Каўка ў сваіх доказах робіць акцэнт на тое, што ў вершы сустракаюцца словы «нявольніцтва» і «жабрацтва», менавіта яны ёсць у творчасці Я. Купалы. Але пры гэтым чамусьці не звяртаецца ўвага на іншыя словы гэтага верша. Напрыклад, слова «апяшаласць» ад польскага слова «апяшалы», што ў перакладзе на беларускую мову значыць – «марудны», «запаволены». Значыць, слова «апяшаласць» – маруднасць, прамядленне. Такімі новатворамі карыстаўся толькі Ул. Дубоўка. У вершах паэта сустракаюцца цытаты на польскай мове. Такого не знойдзеш у творчасці А. Вольнага, А. Дудара, Т. Кляшторнага, А. Аляксандравіча і інш. Праўда, сам Ул. Дубоўка папярэджваў сваіх сяброў-пісьменнікаў на конт вельмі асцярожнага карыстання такімі наватворамі і дыялектызмамі, бо няўмелае іх ужыванне можа толькі сапсаваць твор.

Але паважаны А. Каўка мае рацыю ў тым, што гэты верш, як сама творчасць Ул. Дубоўкі, пераклікаецца з творчасцю Я. Купалы. Гэта тлумачыцца тым, што паэт лічыў Я. Купалу і М. Багдановіча сваімі духоўнымі настаўнікамі. А гэта заўжды адбіваецца на творчасці таго ці іншага паэта.

Ёсць яшчэ адзін козыр у руках тых, хто сумняваецца ў аўтарстве верша «На ўшанаванне новага падзелу беларускай зямлі»: акрамя пастановы на арышт у «крымінальнай» справе Ул. Дубоўкі, верш нідзе не ўпамінаецца. Ды і сам паэт ніколі не ўгадваў пра яго. Гэта і зразумела. Хто ж будзе ўспамінаць пра тое, з-за чаго адпакутваў 27 гадоў свайго жыцця. Прычым, самых прадукцыйных гадоў, бо менавіта пачытаючы з 30-гадовага ўзросту ў творчых людзей назіраецца творчы пад'ём.

Актыў літаб'яднання «Маладняк»: Язэп Пушча, Уладзімір Дубоўка, Андрэй Александровіч

* Ул. Дубоўка. О Беларусь, мая шыпшына... – Мн., 2002. – С. 142.

** Давідоўскі Зм. Будзе шмат жалобных дзён / ЛіМ, 13.03.98. – С. 14.

Ул. Дубоўка гэты перыяд свайго жыцця правёў у ГУЛАГу.

Але не толькі гэта «выбівае зямлю» з-пад ног тых, хто сумняваецца ў аўтарстве менавіта Ул. Дубоўкі. Доктарам гістарычных навук У.М. Міхнюком быў зроблены дасканалы тэксталагічны аналіз верша «На ўшанаванне новага падзелу беларускай зямлі». Ён вельмі прафесійна падышоў да гэтай працы, карыстаўся зборнікамі паэтаў 20–30-х гг. і слова за слова звяраў верш з творамі тагачасных паэтаў. Пры гэтым ён працаваў з фондамі беларускага аддзела Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі і архіўнымі фондамі.

У 1996 г. я наведаў у Маскве Алесю Адамаўну Бабарэка (дачку Адама Антонавіча Бабарэкі – Дз. Д.). У час гутаркі я раскажаў ёй і пра верш «На ўшанаванне новага падзелу беларускай зямлі». Спачатку ў яе была такая ж адмоўная рэакцыя – гэта не Ул. Дубоўка. Але потым яна стала згадваць свае стасункі з М.П. Кляус-Дубоўка (жонкай Ул. Дубоўкі – Дз. Д.). Яна расказала Алесі Адамаўне пра гэты верш і адзначыла, што менавіта ён паслужыў асноўнай прычынай арышту паэта. Я думаю, што пасля ўсяго сказанага вышэй адпадуць усялякія сумненні наконт аўтарства верша «На ўшанаванне новага падзелу беларускай зямлі», бо калі блізкія паэту людзі кажучь, што верш напісаны рукой Ул.М. Дубоўкі, гэта шмат аб чым гаворыць.

Да мяне двойчы звярталася выдавецтва «Мастацкая літаратура» з прапановай укладання спачатку збору твораў, а потым кніжкі Ул. Дубоўкі «О Беларусь, мая шпышына...».

У гэтай працы мне вельмі дапамог эміграцыйны друк, напрыклад, у часопісе «Баявая ўскалось» (Канада, Таронта) быў надрукаваны ўрываек агульнавядомай казкі «Як сінчочок да сонца лётаў» з рэдакцыйным уступам: «Крыптанім С – прысвячэнне С. Хмары». Сам тэкст супадае поўнасьцю. На першы погляд, гэта дробязь, але для даследчыка вельмі карысная інфармацыя. І такіх знаходак было шмат. Гэта і раскрыццё крыптанімаў і псеўданімаў; устаўка дат напісання твораў і пошук вершаў, якія на Радзіме ніколі не друкаваліся.

Праца над кніжкай «О Беларусь, мая шпышына...» была для мяне вельмі цікавай і карыснай. Бо пры дапамозе майго шаноўнага рэдактара і сааўтара – Зінаіды Канстанцінаўны Пазняк – я пачаў усур’ёз спасцігаць навуку кнігаўкладання і кнігадрукавання. Трэба было не толькі выбраць творы паэта і скласці з іх кніжку, гэта павінны былі быць самыя цікавыя і самыя змястоўныя творы паэта, якія з’яўляюцца залатым фондам паэзіі 20–70-х гг. Цяжкасці ўзніклі з мовай паэта. Ул. Дубоўка ўжываў шмат дыялектызмаў, якія вядомыя толькі жыхарам некаторых раёнаў Беларусі і адрозніваюцца ад літаратурнай мовы. У расшыфроў-

цы і тлумачэнні гэтых слоў дапамог сам Ул. Дубоўка са сваёй сістэмай падрэдкавых зносаў, у якіх ён тлумачыў малавядомыя словы, а таксама тлумачальным слоўнічкам да зборніка вершаў «Трысьцё» (1925 г.). Але засталася шмат слоў, якія патрабуюць у сённяшніх умовах тлумачэння, бо яны зніклі з ужывання ў сучаснай беларускай мове. І цяжар пошуку значэння такіх слоў узяла на сябе шаноўная З.К. Пазняк. Але асноўнай цяжкасцю стала непасрэднае выданне самой кніжкі. Калі праца над складаннем кнігі была завершана, З.К. Пазняк узялася рыхтаваць адпаведныя дакументы, якія вельмі хутка былі падпісаны тагачасным дырэктарам выдавецтва «Мастацкая літаратура» Г. Марчуком. Але на паліграфікамабінаце зусім нечакана загодчык аддзела маркетынгу Данат Чарказян наўмысна скарачае тыраж на 500 асобнікаў (першапачатковая лічба – 3000 экз.).

І ўсё ж такі кніга выдадзена на высокім мастацкім і паліграфічным узроўні і атрымалася сапраўды навуковая. Яна складаецца з двух раздзелаў: «У песнях я на Беларусь малюся...» (вершы) і «Аздобленая праўдай прыгажосць...» – пераклады санетаў У. Шэкспіра.

Вершы ў кнізе размешчаны па зборніках Ул. Дубоўкі: «Строма» (1923); «Трысьцё» (1925); «Credo» (1926); «Наля» (1927); «Палеская рапсодыя» (1961); «Выбраныя творы» ў 2-х тт. Т. 1–2 (1965) і «Санеты. Шэкспір У.» (1964). Тыя вершы, якія надрукаваны са зборнікаў, пададзены ў названых зборніках (акрамя «выбраных твораў»). Упершыню былі ўключаны вершы – «На ўшанаванне новага падзелу беларускай зямлі» і «Падобны з твару да машчэй...».

Безумоўна, без З.К. Пазняк гэтага свята не атрымалася б. Яе прафесіяналізм адыграў вядучую ролю ў выданні кніжкі. Вялікае шчасце аўтара – працаваць з такім цудоўным рэдактарам.

Сёння ўжо ёсць пэўныя водгукі на зборнік «О Беларусь, мая шпышына...». Пакуль мне трапляліся толькі станоўчыя.

На заканчэнне мне хоцца выказаць вялікую падзяку ўсім тым, хто дапамог у падрыхтоўцы гэтага зборніка – Р.І. Барадуліну, Дз.Я. Бугаёву, А.А. Бабарэка, Ул.М. Міхнюку і, безумоўна, З.К. Пазняк. З выхадам гэтай кніжкі ў мяне з’явілася надзея, што будзе і збор твораў.

